

Selo Glibači u posleratnom vremenu

(AGRARNA I SOCIJALNA SLIKA JEDNOG PLANINSKOG CRNOGORSKOG SELA)

Miloje Petrović

Glibači su selo 20 km udaljeno od Pljevalja. Na jugu graniči sa selom Bitine, na jugozapadu sa selom Kosenica, a sa svih ostalih strana okružuju ga šumovite planine: Kraljeva Gora (1.510 m), Lisac (1.720 m), Bunetina (1.838 m), Glibački Kom (1.747 m), Ravna Gora (1.553 m). Ceo ovaj planinski prostor obiluje livadama, pašnjacima i šumom. Šuma je raznovrsna; najviše ima jela, borova, bukava i breza. Vrhovi planina su ili goli ili obrasli polegлом klekom. Obradivo se zemljište jednim delom formiralo ispod planina Lisac, Bunetina i Glibački Kom i blago je nagnuto prema jugoistoku i istoku. Ispod ogranaka Kraljeve Gore i Ravne Gore zemljište je brežuljkasto, a u samom selu ima ravnog i nagnutog zemljišta. Smeštene u podnožju planina kuće su raspoređene u obliku kruga. Raštrkane su, a ima ih koje su od drugih kuća udaljene i po jedan kilometar. Selo obiluje vodama, ali su hidrografske prilike ipak dosta nepovoljne, jer se usled brdovitog zemljišta tekuća voda ne može koristiti za navodnjavanje. Kuće se obično nalaze u blizini izvora. Stanovništvo za piće koristi isključivo izvorsku vodu, a za druge potrebe i kišnicu.

Leta su u selu kratka s prohladnim noćima, a zime duge i vrlo hladne s obilnim snežnim padavinama. Jeseni su kišovite. Sneg počinje padati u prvoj polovini novembra, a topi se početkom aprila. Zbog visokih smetova gotovo svake zime na svim putevima iz sela prekida se svaki saobraćaj. Tada se gotovo sav saobraćaj obavlja pomoću smučki.

Ne zna se tačno kada su ovdje došli prvi stanovnici, ali tragovi zidina svedoče o velikoj starosti naselja. Posle prvog svetskog rata muslimansko stanovništvo, koje je činilo većinu, prodalo je zemlju i to najviše doseljenicima od Zabljaka, a samo se odselilo u Pljevlja ili drugde. Danas u selu ima 16 rodova, i to: Anđelića — 1 kuća; Baranina — 1 kuća; Vujadinovića — 2; Vukovića — 10; Dragaša — 1; Zečevića — 2; Zukovića — 5; Zindovića — 4; Jovića — 1; Macanovića — 4; Petrovića — 8; Roćena — 2; Tešovića — 1 i Cmiljanića — 5. Ukupan broj domaćinstava 1962. godine iznosio je 53.

Stanovnici Glibača i danas gotovo isključivo žive od poljoprivrede, posebno od stočarstva. Katastarska površina sela iznosi 1.830 ha. 53 gazdinstva zauzimaju 70,53 ha njiva, 361,41 ha livada, 152,03 ha pašnjaka i 14,63 ha šuma. Međutim, neka domaćinstva poseduju zemlju i u drugim katastarskim opštinama.

U selu postoje dve vrste svojine: privatna i društvena.

Najviše je livada. Stoka se dugi period godine prehranjuje livadskim senom. Gazdinstva se zbog povoljnih cena stoke i stočnih proizvoda sve više orijentišu na stočarstvo.

Ratarsku proizvodnju karakteriše ekstenzivnost. Evo podataka o prosečnim prinosisima glavnih kultura po hektaru: ječam 18 mtc, ovas 8 mtc, raž 8 mtc i krompir 90 mtc. Ratarska proizvodnja opada. Raste jedino proizvodnja ovsa koji se

troši kao stočna hrana. Zbog veće potrošnje pšeničnog brašna koje se kupuje ječam se istiskuje iz ishrane. Pšenica se uzgaja na maloj površini. Od povrtarskih kultura, u manjim količinama uzgajaju se kupus i luk. Krompira se uzgaja relativno malo, iako za to postoje povoljni uslovi. Međutim, seljaci ga ne mogu prodati, a niti zameniti za žito.

Tabela 1

Površine prema vlasništvu

(u ha)

Kategorija zemljišta	Ukupno	Privatno	Društveno	
			zadruga	ostalo
Oranice i bašte	89,49	80,94	8,55	—
Livade	495,58	297,75	97,83	—
Voćnjaci	—	—	—	—
Svega obradivo	575,07	479,69	106,38	—
Pašnjaci	670,45	180,40	139,64	350,40
Svega poljopriv.	1.245,52	659,09	246,02	350,40
Sume	384,10	25,59	2,75	355,76
Neplodno	200,80	22,36	24,33	154,11
Ukupno :	1.830,42	697,04	273,10	860,27

Tržišni su viškovi neznatni. Proizvodi se uglavnom onoliko koliko može da zadovolji potrebe.

Od krmnih kultura sije se nešto zelene deteline i još manje stočne repe.

Ratarske površine nalaze se u neposrednoj blizini kuća. Vršidba se obavlja u augustu ili u septembru, ali nije redak slučaj da se zbog jesenjih kiša i ranog snega obavlja i preko zime. Zemlja se obrađuje primitivnim oruđima. Glavne su alatke: plug, drljača, motika, lopata, kosa, pijuk, vile, grabulje. U selu nema niti jedne poljoprivredne mašine.

Gazdinstva s većim posedom, iznad 15 ha, imaju tržišnih viškova sena koje se u manjim količinama prodaje unutar, a u većim količinama van sela. Pojedina domaćinstva za tržište isporučuju i po 100 mtc sena.

Pašnjaci u individualnom vlasništvu nedovoljni su za napasanje stoke privatnika. Bez društvenih pašnjaka ne bi se mogao držati sadašnji broj stoke. U selu kažu: tko nema stoke nema ni njive, a tko nema zemlje nema ni stoke. Stoka se oko pet zimskih meseci drži na jaslama. Zato je najznačajniji i najteži letnji posao u selu kosidba livada. Cena sena se u sušnim godinama približava ceni žita.

U selu je 1960. godine bilo 358 goveda, 3.408 ovaca, 53 konja, 46 svinja i 190 komada živine. Volova i konja bilo je 116, što znači da je na svako domaćinstvo dolazilo nešto preko dva grla.

Goveče je buša, ali se s ograničenim uspehom putem ukrštavanja nastoji poboljšati rasni sastav goveda. Ovce su pramenke, a u manjoj meri ima i rude. Pokušaj merinizacije nije urodio željenim plodom, nešto zbog snažnog otpora seljaka, a nešto i zbog neprimerenog načina na koji se to vršilo. Svinje se drže samo za vlastite potrebe. Stoka i stočni proizvodi kao vuna, koža, sirevi i kajmak glavni su proizvodi za tržište. Neka su se gazdinstva već orijentisala na kvalitetno uzgajanje jagnjadi koja na tržištu postižu vanredno visoke cene, a dostižu do 56 kg težine.

S obzirom na prirodne uslove i dugu tradiciju stočarstvo ovde ima sve uslove za brz napredak. Tome pogoduje i velika potražnja stoke i stočarskih proizvoda. Stimulativno deluju i kooperantski odnosi sa zemljoradničkom zadrugom iz Pljevalja. U kooperaciji sa zadrugom seljaci godišnje tove oko 1.000 grla jagnjadi.

U seljačkim gazdinstvima s naturalnim karakterom proizvodnje veličina poseda indicira obim proizvodnje i odlučujući je faktor ekonomske snage gazdinstva. U kooperaciji sa zadrugom seljaci godišnje tove oko 1.000 grla jagnjadi. Toliko se ovaca pre rata izvozilo iz sela.

Tabela 2

Gazdinstva prema veličini poseda i broju članova 1962. godine

Kategorija gazdinstva	Gazdinstva		Članovi domaćinstva		Ø članova na 10 domaćinstva
	broj	%	broj	%	
do 5 ha	12	23	63	20	52
5—10 ha	13	24	70	23	53
10—15 ha	13	25	80	26	61
15—20 ha	6	11	32	10	53
preko 20 ha	9	17	67	21	74
U k u p n o :	53	100	312	100	58

Zanimljiv je proces usitnjavanja poseda posle drugog svetskog rata. Anкета pruža sledeće podatke:

Na dan 1. januara 1945. godine u selu je bilo 46 seljačkih gazdinstava; od tog broja deobom je zahvaćeno 10 gazdinstava, posle deobe nastalo je 13 novih gazdinstava, prilikom deobe ili neposredno posle nje odselilo se jedno domaćinstvo, a neovisno od deobe otselilo se 5 domaćinstava. 31. XII 1962. godine u selu su prema tome bila 53 gazdinstva.

Deobe su bile isključivi način povećanja broja gazdinstava. Posedi se nisu delili samo »na dvoje«, nego je bilo i slučajeva višestrukog usitnjavanja.

Prema popisu stanovništva 1961. godine, u selu su bila 4 mešovita domaćinstva. Sva su imala posed manji od 5 ha. Uočljive su razlike u ishrani ovih i ostalih domaćinstava. Potrošnja šećera u mešovitim veća je nego u čistim poljoprivrednim domaćinstvima. Po ukupnoj potrošnji i kvalitetu ishrane ona su također ispred poljoprivrednih domaćinstava. Istina, nešto manje troše mesa i mlečnih proizvoda, zato što u selu nitko ne prodaje meso i mleko na malo, a sama mešovita domaćinstva gaje malo stoke.

U Glibačima je 1962. godine bilo 5 staračkih domaćinstava. To je znatno manje nego u drugim delovima Crne Gore. Kod jednog staračkog domaćinstva potomci su odselili nakon završene škole, drugo domaćinstvo ostalo je bez potomaka udanom ženske dece, dva domaćinstva imaju decu na školovanju, a jedno ima maloletnu decu. Neka od njih daju zemlju na napolicu, a sva unajmljuju tuđu radnu snagu. Zanimljivo je da deo svojih proizvoda koji još uvek premašuje njihovu potrošnju šalju svojim potomcima u gradove.

Prema popisu stanovništva 1961. godine, u selu je bilo 312 stanovnika, a od toga 130 aktivnih. Od aktivnog stanovništva poljoprivrednika je bilo 125 ili 96,1% od ukupnog broja. Svako gazdinstvo u proseku ima dva aktivna lica, a svaki poljoprivrednik u proseku radi na 3,68 ha obradive ili 5,07 ha korišćene površine. Radna snaga nije ravnomerno raspoređena po gazdinstvima. Iz ekonomski jačih gazdinstava omladina se više školuje i odlazi iz sela. Kod nekih se gazdinstava, naročito većih, javlja oskudica radne snage. Gazdinstva koja imaju preko 20 ha površine u proseku 10 dana u godini upošljavaju jedno strano lice. To je slučaj i s gazdinstvima koja imaju 15 do 20 ha zemlje. Tuđa radna snaga koristi se naročito u periodu kosidbe livada u julu i augustu. U selu brojčano preovlađuje ženska radna snaga. Žene sudeluju u svim poljskim radovima osim u košnjoj livadi, a naročito mnogo rade na plastidbi otkošene trave i žita, vršidbi, čuvanju i hranjenju stoke.

Prehrambeni proizvodi se kupuju u daleko većim količinama nego pre rata. U najvećem broju domaćinstava pšenični hleb zamenio je ječmeni. Kukuruz je ovde ranije, kao i danas, služio za spravljanje kačamaka. Sva domaćinstva u selu kupuju pšenično brašno. Pored hleba, glavni artikli ishrane su mleko i mlečni proizvodi, a preko zime krompir i suvo meso. Potrošnja šećera i kafe daleko je veća nego pre rata, kada se šećer uzimao samo za krsnu slavu i druge praznike. Šećer u kockama davao se deci kao poklon. Od pića najviše se troši rakija. Prosečno se godišnje troši oko 25 litara rakije po domaćinstvu.

Do rata muškarci su i leti i zimi nosili debela suknena odela i košulje s tasli-cama bez kragne od »četenbeza«. Danas više nije tako. Suknena odela nose se zimi. Dugački zimski kaputi, »kabanice«, satkani od sukna sve su ređi. Džempere od vune s rukavima nose svi. Leti se obično nose »tanka«, jeftinija konfekcijska odela, ili pak radničke pantalone. Na vašarima gotovo svi, a omladina isključivo, nose »tanka«, »gospodska« odela. Samo su stariji seljaci ostali privrženi suknenoj odeći. Kape su u većini šajkače, ali se sve više nose kačketi. Nađe se i po koja stara crnogorska kapa. Donji veš se obično kupuje gotov. Sve se više nose šarene košulje, a pre rata nosile su se samo bele. Svakodnevno se nose opanci, ili gumeni s vrnčanicom ili tipa »borovo«. Kad su kiše nose se gumene čizme. Opanaka od goveđe kože, a naročito lepo navezenih sve je manje. Čarape su suknene, izuzev kada se ide na vašar. Seljaci se u cipelama pojavljuju samo na vašaru, ali ih do samog mesta nose u torbi i tamo oblače.

Za vreme rata izgorelo je oko 10% kuća i oko 5% gospodarskih zgrada. U posleratnom periodu izgrađeno je 40% kuća. Većina kuća sagrađena je od brvana; spolja su pokovane daskama, a iznutra omalterisane i okrečene. Najveći broj novih kuća u prizemlju i na prvom spratu ima po dve sobe; mansarda služi kao ostava. Neke kuće zidane su potpuno od kamena, a kod nekih samo prizemlje. Sve su sobe s drvenim podovima od dasaka. Ni u jednoj novoj kući nije zadržano ognjište, niti je ostavljen podrum za stoku.

Prema popisu poljoprivrede 1960. godine ukupna stambena površina sela iznosila je 3.212 m². Ako se površina za stanovanje uporedi s brojem domaćinstava, onda svako domaćinstvo prosečno ima 60,60 m² stambenog prostora. Razlog relativno povoljnim stambenim prilikama treba tražiti u bogatstvu građe koja je na domaku sela. Stanovi su nekomfortni, bez vode i sanitarnih uređaja. Svaka kuća ima štednjak na drva. To su najčešće primitivni, zanatski pravljeni štednjaci. Staklenog posuđa ima malo; u pravilu to su čaše za rakiju, čaše za vodu. Kašike i viljuške su metalne. Posuđe je metalno, od »činke«. Jela se jedu iz jedne posude. Tanjirima se služe jedino gosti iz grada. Porculanskog posuđa ima malo i u njemu se služi hrana samo u svečanim prilikama. U kolibama gde se priprema mleko nalaze se veće šerpe, lonci i skoro obavezno veliki bakreni kazan u kojem se mleko kuva. Nema kompleta sobnog nameštaja. Sifonjer i orman zamenjuju sanduci. U poslednje vreme kupuje se kuhinjski nameštaj.

Higijenski uslovi takođe su slabi. U neposrednoj blizini kuća su štale. Prostorije je veoma teško uredno održavati. Leti za to nema ni vremena pa se tome i ne posvećuje pažnja. U nekim kućama, u prostorijama gde se preko zime suši odeća i obuća, spava čeljad. Električnog osvetljenja nema, iako je susedno selo Kosenica elektrificirano.

Tvrđi šumski put povezuje selo s glavnim i jedinim putem koji spaja Pljevlja sa Žabljakom. Put je dugačak 7 km i slabo se održava. Tim putem su Glibači, preko prevoja planine Lisca i Butine povezani su susednim selom Bobovom. Postojeći putevi unutar sela jedva se mogu koristiti za zaprežna kola.

U razdoblju 1945—1953. godine broj stanovnika porastao je za 25,86%. 1948. godine u selu je bilo 279 stanovnika, a 1953. godine 326. Povećanje iznosi 47 stanovnika, ali je 1953. godine u selu bilo jedno domaćinstvo manje. Između 1953. i 1961. godine broj domaćinstava u selu smanjuje se za 5, a broj stanovnika za 14.

Od 1945. do 1962. godine iz sela su se odselila 53 lica. Srednje, više i visoke škole završilo je 36% od ukupnog broja migranata, zanat 13%, a ostali odseljeni su nekvalifikovani radnici i članovi njihovih porodica. S obzirom da seljaci pretežno školuju mušku decu, verovatno je da će i ubuduće ovim kanalom odlaziti najveći broj odseljenika. Svih šest porodica s 23 člana odselilo je u bližu okolicu ili grad Pljevlja.

Aspiracije omladine u selu usmerene su na postizanje nepoljoprivrednih zanimanja, a najviše se cene tehnička, medicinska i slična zvanja. Više od 80% mladih želi da završi visoke škole. Nizak životni standard, težak fizički rad u poljoprivredi i sl. glavni su motivi koje mladi ljudi pri tom spominju.

U periodu od 1950. do 1962. godine fakultete je završilo 10 mladih ljudi, ali među njima nije bilo ni jedne devojke. Od pet studenata na visokim školama 1962. godine bile su dve devojke. U dva domaćinstva sva su muška deca završila ili će završiti visoku školu. U jednom domaćinstvu s velikim posedom od osmero dece, tri sina i kćerka završili su fakultet, jedan sin višu školu. Uobičajeno je da deca za sobom »povlače« i pomažu na školovanju mlađu braću i sestre.

Tradicionalne običajne norme još uvek određuju različite oblike ponašanja pojedinaca i grupa u različitim prilikama. Na prvom mestu spominjemo uzajamno ispomaganje u radu. Osobito je cenjena moba u kosidbi livada. Običaj kolektivnog rada sačuvan je kod prevoza građe za gradnju kuće i štala, za ograđivanje groblja, popravku vodenice i pri pravljenju prelaza preko potoka. Običaji kolektivnog rada vezani za ženske poslove, kao na primer tkanje, pređenje vune i tome slično, iščezavaju.

Međutim, ovi običaji postepeno gube svoj nekadašnji ekonomski značaj. Jedan od razloga umanjenog značaja ovih običaja valja tražiti u delatnosti političkih organizacija koje se sada pojavljuju kao organizatori poslova od zajedničkog interesa, a manje kod ispomoći individualnim gazdinstvima.

U selu su se snažno sačuvali običaji vezani za različite događaje u porodici, kao što su ženidba, udaja, bolest, smrt, nesretan slučaj, odlazak u vojsku itd. Uticaj crkve sve više iščezava. Iznimne su porodice koje vrše obred venčanja i krštenja dece u crkvi. Sveštenik retko dolazi u selo, ne opaja grobove i ne prekađuje kuće. Međutim, slave se još održavaju više iz društvenih nego iz verskih razloga. One su zgodna prilika da se u kući domaćina sakupe prijatelji.

Selo ima nepotpunu osnovnu školu (4 razreda). Nema kulturno-zabavnih institucija, niti modernijih muzičkih instrumenata. Budući da nema električne struje, to nema ni radioprijemnika i televizijskih aparata. Odseljena lica koja posećuju selo ostavljaju tranzistore, kojih je već popriličan broj. Selo nema čitaonice. Štampa se prima u ograničenom broju, redovno po pretplati i povremeno. Povremeno, kada seljaci odu u Pljevlja ili na poštu, kupe novine ili ih neko od posetilaca koji dolaze donose.

Tabela 3

Broj pretplatnika i naziv listova:

Naziv lista	Broj pretplatnika
Pobjeda	4
Mladost	2
Zadruga	2
Pljevaljske novine	7
Ukupno:	15

Prema popisu stanovništva iz 1961, u selu je bilo 46 nepismenih lica, a 82 bez školske spreme. Najveći procenat nepismenih stanovnika (56,5%) star je između 35 i 46 godina, dok na lica starija od 65 godina otpada 28,2% nepismenih.

Bitna komponenta života u ovom selu je čvrsta vezanost za posed i imovinu. Većina raspoloženja seljaka proizlazi iz prirode te veze. Ukoliko su posed i imovina ugroženi, seljak se oseća frustriran i neprijateljski je raspoložen. Vrednost i ugled u selu zadobija se više posedom i imovinom nego novcem i potrošnjom. Ekonomska kretanja u globalnom društvu povoljno se primaju kod seljaka. Pozitivno raspoloženje prema društvenom sistemu raste, jer seljaci imaju posedovnu sigurnost, a njihovi proizvodi imaju sve veću vrednost. Slobodniji razvitak privrede učvrstio je poverenje seljaka u društveni sistem. S druge strane seljaci se žale na slabo učešće u rešavanju pitanja koja ih se direktno tiču. Bitno je ipak da se i ovde sve više oseća da nestaju prepreke koje su ranije destimulisale proizvodni rad i unapređenje gazdinstva.

Summary

VILLAGE GLIBACI IN THE POST-WAR PERIOD

The author analyses the living conditions in one mountainous Montenegrin village. Cattle breeding is main activity of the villagers. The prestige of a family is valued by the quantity of land and number of cattle et possesses. There is no electricity in the village. It is isolated because communications are very bad. Still

some changes in the post-war period happened. They are described by the author (feeding, dressing, education, housing conditions, abandonment of old customs, etc).

Position of households is different: economically stronger ones send their children to schools where they prepare themselves for various nonagricultural occupations while economically weaker ones have surplus of labour power and as unqualified workers migrate to other regions in search for seasonal employment, but as a rule return to their poor village.

Резюме

ДЕРЕВИЯ ГЛИБАЧИ В ПОСЛЕВОЕННОМ ПЕРИОДЕ

Автор разбирает жилищные условия одной горной черногорской деревни. Главное занятие населения здесь скотоводное хозяйство, а авторитет некоторых семейств зависит от величины участка и числа их скота. Зброшенная горная деревня, без электрификации и хороших путей сообщения, тоже почувствовало перемены в послевоенном периоде. Это отражается во многом: в питании населения, в одевании, жилищном стандарте, образовании детей, ослаблении старых обычаев. Обо всем этом можно найти интересные сведения. Здесь подтверждается факт что экономически сильнее хозяйства отправляют детей на занятие, а у хозяйств экономически слабее, излишек рабочей силы, которая в основном работает по сезонам, а потом возвращается в эту пассивную деревню.